

ἐκτελοῦμεν αὐθαιρέτως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἶναι ἀνόητοι. Νόημα ἔχει ὅ,τι συγκροτεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ὅ,τι συνδέει μίαν παρουσίαν πρὸς μίαν ἀπουσίαν, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ὁποῖαν παρίστανται τὰ παρόντα. Διὰ τοῦ νοήματος συνδέεται τὸ δεδομένον πρὸς τὸ ἀπαιτούμενον εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν τὸ ἀπαιτούμενον ἀπουσίαζε, τὸ δεδομένον δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν δὲ παρὰ ταῦτα ὑπῆρχεν, ἡ προβολή του θὰ ἦτο μία ἐκφρασις ἀνοησίας.

Μεταξὺ δεδομένου καὶ αἰτουμένου, παρουσίας καὶ ἀπουσίας ἐπικρατεῖ ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μία ὑπερβατικὴ σχέσις. Τὸ δεδομένον δὲν χάνεται, ὅταν ἐκπληροῦται τὸ αἰτούμενον, ἀλλ' εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐκπληρώσεώς του. Προκειμένου περὶ νοήματος τὸ παρὸν δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀρνήσις τοῦ ἀπόντος, ἀλλ' ἡ προϋπόθεσις του, ὅ,τι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸ συλλάβωμεν ὡς συνυφασμένον πρὸς τὴν δυνατότητα τῆς ὑπερβάσεώς του, νὰ τὸ παραθέσωμεν δηλαδὴ νοητικῶς πρὸς μίαν ἀπαιτούμενην παρουσίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἐνεστώσα παρουσία ἀντλεί τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της. Ἡ καταπίεσις ἐνός ἀνισχύρου ὑφ' ἐνός ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα ἐπιβολῆς βίας ὑπερέχοντος θὰ εἶχε νόημα, ἐὰν ἤμποροῦσε νὰ ἐνταχθῆ εἰς μίαν ἐνότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐδικαιολόγει τὴν σκοπιμότητα τῆς βίας. Μὲ τὴν σειράν της ὁμως ἡ ἐνότης αὐτὴ θὰ εἶχε νόημα, ἐὰν ἦτο ἐντεταγμένη ἐντὸς μιᾶς γενικωτέρας ἐνότης, ἡ ὁποία θὰ ἐβεβαίωνε τὰς ἀρχὰς τῆς προηγουμένης καὶ θὰ ἐξήρτα τὸ ἰδικόν της κύρος ἐκ μιᾶς ἐνότης, πρὸς τὴν ὁποῖαν θὰ ἀπηυθύνετο, ἐφ' ὅσον τὴν ἐθεμελίωνε καὶ εὔρισκεν εἰς ἐκείνην τὸ ἐπιστέγασμά της. Διὰ τοῦτο μία πράξις αὐθαιρεσίας, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνάγεται εἰς ἓν αἴτημα, τὸ ὁποῖον θὰ τὴν ἐδικαίωνε, καθ' ὄν λόγον θὰ ἐξεπληροῦτο, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νοήματος, διότι ἡ ἐκτέλεσις της σημαίνει καταστροφὴν τῆς ἐλευθερίας. Νόημα ἔχει ὅ,τι ἐπιτρέπει τὴν ὑπερβατικὴν κίνησιν, ὅ,τι ριζοῦται εἰς μίαν ἀρχὴν, ἡ ὁποία δὲν ἐξασφαλίζει τὸ παρὸν εἰς τὴν τωρινὴν του μορφήν, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὸ ἐγκαταλείψωμεν ὀδεύοντες πρὸς ὅ,τι τὸ δικαιολογεῖ ὡς παριστάμενον.

Τὸ νόημα λοιπὸν συλλαμβάνουν, ὅσοι ὑπερβάλλουν τὸ παρὸν χάριν τῆς ἀπουσίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιούται ἡ παρουσία τοῦ παρόντος. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ θὰ ἀφήσῃ τὸν Ἰάπωνά ἀσυγκίνητον. Ὅσον καὶ ἐὰν τὰς παρατηρῆ, δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ «ἐννοήσῃ», τί σημαίνουν δύο διασταυρούμενα γραμματὰ ἐντὸς μιᾶς εἰκόνας, ὡς ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἢ ὡς κινήσεις τῆς χειρὸς πρὸ τοῦ στήθους. Ἐφ' ὅσον δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸν ἐντάξῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀναφέρεται καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἐννοεῖται, ὁ σταυρὸς διὰ τὸν Ἰάπωνά εἶναι θρησκευτικῶς «ἀνόητον» σχῆμα. Ἀπεναντίας ὁ Ἰάπων εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσῃ τὸν σταυρὸν μαθηματι-

κῶς, αὐτὸ ὅμως θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι τὸν συνδέει πρὸς τὴν ἐνότητα, ἢ ὁποία καλεῖται «πρόσθεσις» καὶ ἢ ὁποία ἔχει νόημα, ἐφ' ὅσον ἐντάσσεται εἰς τὴν ἐνότητα «ὁμοιογένεια» (δύο αὐγὰ καὶ δύο σῦκα δὲν προστίθενται), ἢ ὁποία πάλιν ἀνάγεται εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀριθμοῦ (μόνον ἀριθμούμενα ἢμποροῦν νὰ εἶναι ὁμοιογενῆ).

Ὅπου λοιπὸν παρουσιάζεται νόημα, ἐπιβάλλεται μία κίνησις ἐκ τοῦ παρόντος ἐπὶ μεροῦς πρὸς τὴν καθολικότητα ἐνὸς παρισταμένου ἀπόντος. Ὅτι τὸ καθολικὸν αὐτὸ πρέπει ὡς ἀπὸν νὰ παρίσταται, νὰ εἶναι δηλαδὴ ὄχι ἀποκύημα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἐν ἀόρατον γεγονός, ἐν πνευματικὸν περιβάλλον διὰ τὰ περιεχόμενα εἰς τὴν ἀτομικὴν τῶν ἐμφάνισιν, ἢ ὁποία ἀπαιτεῖ ἐξ ὅσων τὴν «ἐννοοῦν» τὴν ὑπέρβασίν τῆς πρὸς ὅ,τι τὴν θεμελιώνει, θὰ δείξουν αἱ κατωτέρω προτάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὀρίζεται, τί σημαίνει ἢ ἐκφρασις «ἐπιστημονικὴ ἐξήγησις». Ἡ ἐκφρασις αὕτη ἐνδέχεται νὰ ἔχη νόημα κατὰ τοὺς ἐξῆς τρεῖς τρόπους: α) Ἐπιστημονικὴ ἐξήγησις: Ὁ προκαθορισμὸς ἐνὸς ἀποτελέσματος ἐπὶ τῇ θάσει μιᾶς αἰτίας, β) Ἐπιστημονικὴ ἐξήγησις: Μία ὑποχρεωτικὴ συμφωνία τῆς ἐμπειρίας πρὸς τὴν λογικὴν ἀπαίτησιν, γ) Ἐπιστημονικὴ ἐξήγησις: Ἡ ἐνταξίς μιᾶς σειρᾶς φαινομένων εἰς μίαν διὰ τοῦ πειράματος συγκροτουμένην στατιστικὴν πρότασιν. Ὁ πρῶτος ὀρισμὸς ἔχει νόημα, διότι ὑπάγεται εἰς τὸ ἀξιωματικὸν πλαίσιον τῆς κλασσικῆς μηχανικῆς. Τὸ νόημα αὐτὸ ἰσχύει, ὅσον ἰσχύει τὸ κλασσικὸν σύστημα. Ἐκτὸς τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι μία ἀνόπτος πρότασις. Ὁ δεύτερος ὀρισμὸς ἔχει νόημα, ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς καντιανῆς κριτικῆς. Πέρα τῶν ὀρίων τῆς κριτικῆς αὐτῆς, π.χ. ἐντὸς τοῦ μεθοδικοῦ χώρου τῶν ἀτομικῶν ἐρευνῶν, ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀνόπτος. Ὁ τρίτος ὀρισμὸς ἀναλογεῖ πρὸς τὰς μεθοδικὰς ἀρχὰς τῆς συγχρόνου φυσικῆς. Ἐὰν αἱ ἀρχαὶ αὗται εἰς τὸ μέλλον τροποποιηθοῦν, θὰ χάσῃ τὸ γενικῶς σήμερον παραδεδεγμένον νόημά του.

IV

Ἐνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἔχει νόημα ὡς ἐκφρασις μιᾶς σχέσεως τῆς ἐλευθερίας πρὸς τὰ πράγματα. Ἐντὸς τοῦ κλίματος τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψεως τὸ νόημα αὐτὸ ἐθεωρήθη προσφάτως ὡς τὸ πρότυπον, κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ κερδίζουσαν τὰ νοήματά των αἱ λοιπαὶ πνευματικαὶ ἐκφράσεις. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἡ φιλοσοφία δὲν συνετάσσετο πρὸς τὸ μεθοδικὸν σύστημα τῆς φυσικῆς, ἐστερεῖτο νοήματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρεγνωρίσθη, ὅτι τὸ νόημα μιᾶς πνευματικῆς παρουσίας δὲν ἐξαρτᾶται αὐθαιρέτως ἐκ μιᾶς ἀλλῆς, τὴν ὁποίαν ἐξ ἰδιωτικῶν λόγων ὑποθάλομεν, ἀλλ'

ἐξ ἐκείνης, ἡ ὁποία καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ὑπερβατικῆς κίνησιν. Μία μαθηματικὴ πρότασις, ἀναφερομένη εἰς μίαν «ἐπ' ἄπειρον» πρόοδον, δὲν εἶναι ἀνόπτος, ἐπειδὴ εἰς τὴν θρησκείαν ὁ ὅρος «ἄπειρος» εἶναι χαρακτήρ μόνον τοῦ Θεοῦ. Οὔτε ἡ μαθηματικὴ πρότασις σημαίνει, ὅτι, ἐὰν ἡ πρόοδος συνεχισθῆ, θὰ συναντήσῃ τελικῶς τὸν Θεόν. Παρόμοια, πρὸ ἑκατονταετηρίδων ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου συχνότερον ἐπιχειρούμενα ἄλλα, ἢ σύγχρονος θρησκευτικῆς σκέψις φροντίζει ν' ἀποφεύγῃ. Κανείς σήμερον δὲν παραδέχεται, ὅτι ἡ κίνησις τῆς Γῆς περὶ τὸν ἥλιον εἶναι ἀνόπτος, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ὑποτίμησις τῆς κεντρικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐννοία «κεντρικός» ἔχει τώρα «ἄλλο νόημα», δηλαδὴ ἐρμηνεύεται ἐν σχέσει πρὸς ἄλλους ὄντολογικοὺς χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι πλέον ὡς πρὸς τὴν ἐντὸς τοῦ χώρου θέσιν τοῦ κατὰ τὰ μέτρα τῆς ἀστρονομίας μηδαμινοῦ πλανήτου, ὁ ὁποῖος φιλοξενεῖ τὸν ἄνθρωπον. Τοιοῦτοτρόπως τὴν ἄλλοτε ὑποσπιρικθεῖσαν καὶ κάποτε ἰδίως εἰς χώρας, τὰς ὁποίας τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ φιλοσοφικὸν φῶς ἐγγίζει μετὰ παρέλευσιν ὠρισμένων ἐτῶν, εἰσέτι ἀκουομένην ἀξίωσιν, νὰ θεωρηθῆ ἡ φυσικὴ ὡς πνευματικὸν κλίμα τῆς φιλοσοφίας, ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν πρότασιν νόημα, ἐφ' ὅσον ἀναλύει τὰ ἐργαστηριακὰ πειράματα, ὅταν δηλαδὴ παραβλέπῃ τὴν οὐσίαν χάριν τοῦ σχήματος καὶ ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὰς σχέσεις καταταξίμων φυσικῶν ἢ ἀνθρωπίνων περιγραμμάτων, χαρακτηρίζει μίαν μεθοδολογικὴ ἀνοησία, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς προβάλλεται ἡ ἀπαιτήσις μιᾶς συσχετίσεως δύο παραλλήλων, ἀλλ' ἰδίαν ἀποστολὴν καὶ ἴδιον ἔργον διατηρουσῶν πνευματικῶν τάσεων¹⁷.

Ὅπως ἡ συσχέτισις τῶν ἀσυμβιβάστων εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀνοησίας, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὑπερβατικὴν κίνησιν ἐκ τοῦ παρόντος πρὸς τὸν ἀπαιτούμενον λόγον τοῦ παρόντος, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπου ἡ κίνησις αὐτὴ καταπίπτει, ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐντεῦθεν τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεώς του, δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία δὲν δικαιολογεῖ τὴν παρουσίαν τῆς ὡς σύνθεσις τοῦ ὑπάρχοντος ἀνθρώπου πρὸς τὸν αἰτούμενον ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος τότε ζῆ, χωρὶς νὰ ἐννοῆ, τί τὸν ἐλευθερώνει καὶ τί τὸν ἐκδιάζει, διατὶ εἶναι ὅ,τι εἶναι καὶ διατὶ δὲν εἶναι ὅ,τι θὰ ἴμποροῦσε νὰ εἶναι, πότε συναντᾷ καὶ πότε ἀντιπαρέρχεται τὸ τιμιώτατον τῆς παρουσίας του. Σήμερον, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος ἀσχολεῖται συνεχῶς περισσότερο μὲ τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖ τὸν ἐσωτερικὸν λόγον, εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀπόστασις ἀνθρώπου καὶ πράγματος διαρκῶς ἐξαλείφεται, ὅποτε τὸ πρᾶγμα δὲν ἀνθίσταται πλέον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἶναι ἡ προβολὴ του καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἄνθρωπος κερδίζει τὴν βιολογικὴν του ὑπαρξιν, ὅταν παραβλέπῃ τὴν μεταφυσικὴν του διάστασιν, ὅταν θυσιάσῃ τὸ ἐσωτερικόν του περιεχόμενον, ἀνατέλλει ἢ δραματικώτερα ἐποχὴ τῆς ἀνοησίας.

Εἰς τὴν σκιάν τοῦ νοήματος ὁ ἄνθρωπος ἀντιπαρέρκεται τὸν ἄνθρωπον. Ἄνόητος βίος εἶναι μία ζωὴ χωρὶς αὐθυπέρβασιν. Ὅπου ὁ ἄνθρωπος καθηλοῦται εἰς ὅ,τι τοῦ ἀπαγορεύει τὴν ἐσωτερικὴν κίνησιν, ἐκμηδενίζεται ἢ ἐλευθερία. Οὐσία τῆς ἀνοησίας εἶναι μία καταστροφὴ τῆς ἐλευθερίας ὡς ματαίωσις τῆς αὐθυπερβάσεως καὶ κατὰ τοῦτο ὡς χωρισμὸς τοῦ ὑπάρχοντος ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν. Ὅσοι λοιπὸν σήμερον θέλουν νὰ ἐννοήσουν τὸν ἄνθρωπον, θέλουν νὰ τὸν ἐλευθερώσουν. Οἱ ἀνθρωπισταὶ αὐτοὶ θέλουν νὰ ἐκπαιδεύσουν τὴν ἐλευθερίαν, ν' ἀναπτύξουν ἐντὸς τῆς μίαν διαλεκτικὴν κίνησιν μεταξὺ ἐξωτερικῆς ἀνάγκης καὶ ἐσωτερικοῦ λόγου, μεταξὺ ὑπάρχοντος καὶ ἀπόντος ἀνθρώπου, μεταξὺ τῆς οἰασδῆποτε σημασίας του καὶ τοῦ ἐπιτακτικοῦ τοῦ νοήματος.

Ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ συνδέσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ σύνδεσις αὕτη, ὅπου ἐπιτυγχάνεται, ὀνομάζεται νόημα. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄν, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται εἰς τὸ νόημά του, φιλοσοφικὴ σκέψις εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ νοήματος αὐτοῦ, ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ἀνθρώπινον νόημα συλλέγεται εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὕτην ὁ ἐνσυνειδήτος λόγος. Ἐὰν ὁ φιλοσοφικὸς λόγος ἀνατείνεται, διότι αὐτοσυγκεντροῦται, ὅταν ἀνάγεται εἰς τὸ νόημα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ ρίζα ὅλων τῶν συνειδητῶν νοημάτων. Διὰ τῆς φιλοσοφίας ὁ λόγος κατανοεῖ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία ἐσωτερικεύει λογικῶς τὴν φύσιν τῆς. Τὰ ἔργα τῆς ἐλευθερίας δέχονται τὸ ἀνθρώπινον νόημά των, διότι καὶ ὅταν ἀποκτοῦν φιλοσοφικὴν ἀρθρωσιν. Εἰς τὴν πίστιν, τὴν τέχνην, τὸ κράτος, τὴν φυσικὴν, τὴν ἐργασίαν, ἡ πράξις ἔχει θρησκευτικόν, καλλιτεχνικόν, πολιτικόν, μεθοδικόν, βιομηχανικόν νόημα. Ἡ φιλοσοφία ἐντάσσει τὰ νοήματα αὐτὰ εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ νοήματος τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἐπὶ μερους νοήματα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἄλματα ἐκ τοῦ δεδομένου ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἀπαιτούμενον ἄνθρωπον. Προκειμένου παραδείγματος χάριν περὶ τῆς Τεχνικῆς, ἡ φιλοσοφία δὲν ἐξετάζει αὐτὰ καθ' αὐτὰ φυσικὰ συναρτήσεις, τρόπον κατασκευῆς μηχανημάτων, ἀντιδράσεις καταναλωτῶν, μεθόδους ἐξαπλώσεως, πῶς κερδίζονται φέρ' εἰπεῖν αἱ ὑπανάπτυκτοι χῶραι, δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ τὴν Τεχνικὴν κατευθύνοντα ἐνδιαφέροντα, δι' ὅ,τι ἡ Τεχνικὴ θεωρεῖ σκόπιμον καὶ σημαντικόν, ἀλλὰ μέσῳ ἐκεῖνου διὰ τὸ νόημα τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὸν τρόπον δηλαδὴ, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς χαρακτηριστικωτέρας πολιτιστικῆς του ἐκφράσεως σμιλεῦει τὸ ἱστορικόν του πρόσωπον.

Φιλοσοφικὴ σκέψις γεννᾶται εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν πνευματικῶν σεισμῶν. Φιλοσοφία βλαστάνει ἐκ τῆς ρωγμῆς τῶν θεμελίων ἐνὸς εἰσέτι ὀρθοῦ, ἀλλὰ κλονιζομένου πνευμα-

τικού κτίσματος. "Όταν αἱ ἀπαντήσεις δὲν πείθουν, τὰ προβλήματα κραυγάζουν, τὰ ἰσχύοντα παραβιάζονται, τὰ ἀναπότρεπτα ὑπομένονται, τὰ ἀπαραίτητα ἀπουσιάζουν, ἐγείρεται τὸ φιλοσοφικὸν ἐρώτημα. Τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ὠνόμασαν οἱ ἀρχαῖοι «θαυμάζειν», ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν συναντᾷ ἀπλῶς τὰ «πρόχειρα τῶν ἀπόρων», ὅταν ὀπισθεν τῶν λόγων, τῶν γεγονότων καὶ τῶν κινδύνων διαβάζη μίαν καὶ μόνον προειδοποίησιν: tua res agitur, τὸ προκύπτον ἐρώτημα βαπτίζεται εἰς τὴν σοβαρότητα τῆς προσωπικῆς μοίρας.

"Ἄν οἱ ἀνερχόμενοι καιροὶ τοῦ πνεύματος ἔθεσαν ἐρωτήσεις καὶ διὰ τῆς κοινῆς συμβολῆς ἔδωσαν τὴν ἀπάντησιν, σήμερον ὁ ἄνθρωπος ἴσταται μόνος εἰς τὸ μέσον τῶν ἐρωτημάτων του. Εἶναι ὁ μεταφυσικὸς χώρος δι' ἐρωτήματα τῶν ὁποίων ἡ ἀπάντησις ἀκόμη ἀπουσιάζει, τὰ ὁποῖα δηλαδὴ τὸν προβληματίζουν εἰς μίαν ἐποχὴν πολιτιστικῆς δύσεως. Οἱ ἄνθρωποι τῶν περιόδων αὐτῶν χωρίζονται γενικῶς εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνέχονται τὴν ἐρώτησιν, εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐκδιάζουν τὴν ἀπάντησιν καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑποφέρουν τὴν ἀπάντησιν. Οἱ πρῶτοι ἀντικαθιστοῦν τὴν θετικὴν πεποιθήσιν διὰ μιᾶς ἀρνητικῆς πεποιθήσεως καὶ γίνονται μηδενισταί, εἴτε ἐπιχειροῦν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα ἐξορκίζοντες τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος, παραδίδονται δηλαδὴ εἰς τὴν παράδοσιν. Οἱ δεῦτεροι ἐπιταχύνουν τὸ βῆμά των, διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν τάξιν τῶν πρωτοπόρων, ἀκολουθοῦν καὶ συμπαρασύρουν, ἐπαινοῦντες, ὅ,τι προσπαθοῦν νὰ καταλάβουν. Οἱ τρίτοι ἐγκαταλείπουν, ὅ,τι ἐπίστευσαν καὶ χλευάζουν, ὅ,τι τοὺς προσφέρεται, ἐκδικοῦνται τὴν ἀπώλειαν ἀπορρίπτοντες, ὅ,τι ζητεῖ νὰ τὴν ἄρη. Ἄλλ' ἐντὸς καὶ τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων καὶ τῶν τρίτων συγκλονίζεται ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ συγκλονισμὸς αὐτὸς ἔχει δύο ὄψεις: Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ παρατηρῇ, ὅ,τι οὐδέποτε τοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Κατὰ κάποιον τρόπον ἡ προσοχή του ἀποσπᾶται ἐκ τῆς θελήσεώς του καὶ παρακολουθεῖ τὰς κινήσεις καὶ τὰς μεταβολὰς τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται δι' ὅ,τι εἶναι γύρω του, ὅ,τι ἠμπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ, ὅ,τι τὸν προφυλάσσει καὶ ὅ,τι τὸν ἀπειλεῖ, δι' ὅ,τι τὸν ἐξομοιώνει πρὸς τὸ ζῶον. Συγχρόνως ὅμως ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀλλαγὴ κατευθύνσεως τῆς προσοκῆς, ὁ νέος προσανατολισμὸς τῆς ζωῆς, ἡ ἐμφάνισις ἀγνώστων ἀναγκῶν, ἡ πίεσις ἀναποτρέπτων ἀξιώσεων εἶναι σπέρματα πνευματικῆς ἀνησυχίας. Ἄν ἡ νέα πολιτιστικὴ τάσις ἀναγκάζῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ μεταβάλλῃ ἀρχάς, νὰ λησμονήσῃ, ὅ,τι ἦτο, διὰ νὰ γίνῃ, ὅ,τι ἐπιβάλλει ἡ στιγμή, ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὑπάρχει, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸν συναγείρει μία ἐπιτακτικὴ ἀνεπάρκεια. Ἡ ἐνδεια αὐτὴ θέτει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ αἵρεσιν. Τοῦ ὑποδεικνύει, ὅτι αἱ ἐλπίδες του δὲν εὐρίσκονται ἐκεῖ, ὅπου ἔμαθε νὰ τὰς ἀναζητῇ, ἀλλ' ἴσως ἐκεῖ,

ὅπου ὁ μεταβαλλόμενος κόσμος κατευθύνεται. Ἄνῃκει ὅμως πράγματι εἰς τὸ μέλλον ἢ παρὰ ταῦτα εἰς τὸ παρελθὸν ἢ μήπως δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς ὅ,τι ἔχασε τὴν ἀξίαν του οὔτε πρὸς ὅ,τι ἐξαναγκάζει, τὸ οὐσιῶδες; Ποιὸς θὰ ἐγγυηθῇ διὰ τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὴν προοπτικὴν του;

Ἐπειδὴ συντρίβεται, ὅ,τι τὸν ἐπειθε διὰ τὸν ἀνθρωπισμὸν του, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος τῆς πολιτιστικῆς κρίσεως φιλοσοφεῖ. Ἴσως κατὰ τὰς κρίσιμους αὐτὰς στιγμὰς δὲν γράφονται πάντοτε τὰ συνεπέστερα φιλοσοφικὰ ἔργα μόνον τότε ὅμως χαλκεύεται ἡ φιλοσοφικὴ διάστασις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἱστορικοῦ μεγέθους. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀνασκάπτει τὸ ἱστορικὸν του πεπρωμένον ὡς ἐποχὴ, ἀνοίγονται τὰ πνευματικὰ θεμέλια δι' ὅσους θὰ οἰκοδομήσουν ὑπευθύνως τὸ ἀπαιτούμενον πνεῦμα. Πρέπει νὰ χάσῃ τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ πρέπει ἡ ἀπώλεια αὐτῆ νὰ εἶναι ὄχι ἀπλῶς μία διαπίστωσις, ἡ ὅποια ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ μία κοινὴ δοκιμασία, ἡ ὅποια ἐν τούτοις ἐνδιαφέρει ἐκείνον, ὁ ὅποιος τὴν ἐννοεῖ, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἐρώτημα τοῦ ἀνθρώπου πραγματικὸν βάθος. Τὸ φιλοσοφικὸν ἐρώτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον γεννᾶται ἐντὸς ἐκείνων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐρευνοῦν ἀπλῶς, τί τοὺς περιβάλλει, ἀλλ' ἀντικρῦζουσιν ἐντὸς των τὸ βάθος, τὸ ὅποιον ἀφήνει ὀπισθὲν τοῦ ὁ ἐκδιωκόμενος ἄνθρωπος.

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ἡ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι μία φιλοσοφικὴ ἐποχὴ *par excellence*. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἱστορικὴν περίοδον ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠπειλήθη τόσο, ὅσον σήμερον κινδυνεύει. Ἡ τιμὴ τοῦ ἀνθρώπου σήμερον εἶναι ἡ χαμηλοτέρα τῆς ἱστορίας. Ἴσως μάλιστα ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησεν ἀρνητικὴν σημασίαν, δηλαδὴ ὄχι μόνον καθίσταται περιττός, ἐφ' ὅσον τὸν ἀντικαθιστᾷ τὸ μηχανήμα, ἀλλὰ παρουσιάζεται ὡς ἀσύμφορος. Ἄν ἄλλαι ἐποχαὶ δι' ὅλων τῶν μέσων, διὰ θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ νομικῶν ἐντολῶν καὶ ἀπαγορεύσεων διέταξαν τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ἀνθρώπου, σήμερον ἡ «ἀλόγιστος» τεκνοποιία κινδυνεύει νὰ συμπέσῃ πρὸς τὸ ἐγκλημα... Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος αιμορραγεῖ τὴν ἀξίαν του ὄχι μόνον ὡς ἀνεπιθύμητος ἐπισκέπτῃς, ἀλλ' ὡς ὑπάρχων. Κατήντησεν ἐν ὁμαδικὸν μέσον, μία κοινὴ, ἴσως ἢ εὐθηνότερα ὕλη δι' ὅλας τὰς ἀνάγκας, μιὰ «μάζα» πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐφαρμογὴν σχεδίων, τὰ ὅποια εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀγνοοῦν. Ἐκ παραλλήλου ὅμως ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει ὄχι μόνον ὡς πνευματικὴ ἐμφάνισις, ὡς «πρόσωπον», ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς βιολογικὴ ὄντοτης. Καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν ὁ ἄνθρωπος ἐφαντάσθη καὶ ἐφοθήθη τὸ θρησκευτικὸν του τέλος ὡς ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὸν τρομοκρατεῖ ἡ σκέψις, ὅτι τὸ μέλλον του ὡς γένους εἶναι ἰδικὴ του ὑπόθεσις, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐὰν ἀκολουθήσῃ, ὅ,τι τὸν παρασύρει, θὰ ἀναγκασθῇ ἴσως ν' ἀμυνηθῇ ἐκμηδενιζόμενος. «Κα-

κός δ' ἰατρός ὡς τις ἐς νόσον / πεσὼν ἀθυμείς καὶ σεαυ-
τὸν οὐκ ἔχεις / εὐρεῖν, ὁποίοις φαρμάκοις ἰάσιμος»¹⁸. Οἱ
αἰσχύλαιοι λόγοι ἀπευθύνονται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ
ἀνθρώπινον γένος. Ὁ ἄνθρωπος ἀνοίγει τὴν μαθηματικῶς
ὑπολογιζομένην ἐσχατολογικὴν του περιοδον.

Ἐὰν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ ἄνθρωποι ἀνεζήτησαν
τὴν ἀσφάλειάν των εἰς τὰ κινητὰ καὶ τὰ ἀκίνητα πράγμα-
τα, σήμερον οἱ ἄνθρωποι παράγουν τόσον περισσότερα
πράγματα, ὅσον ὀλιγοστεύει ἡ ἐμπιστοσύνη των εἰς τὰ
πράγματα. Μὲ τοὺς σωροὺς τῶν ἐπεξεργασθέντων πρα-
γμάτων ἡ Τεχνικὴ ἐπιχειρεῖ σήμερον νὰ κλείσῃ τὸ ἐσω-
τερικὸν χάσμα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσον τὸ χάσμα διευρύ-
ρύνεται, τόσον οἱ σωροὶ πληθαίνουν, ἀλλ' ὅσον ὁ ἀνθρω-
πος συνωθεῖται ἐντὸς τῶν πραγμάτων, τόσον περισσότε-
ρον ἀγωνιᾷ δι' ὅ,τι τοῦ λείπει. Ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀπου-
σιάζει σήμερον ἡ ἐσωτερικὴ θεμελίωσις. Ἡ συνειδήσις τῆς
ἐλλείψεως αὐτῆς εἶναι ὅμως ἡ ρίζα τῆς φιλοσοφίας. Τὴν
φιλοσοφίαν ἐσυκοφάντησαν ὅσοι τὴν ἐξέλαβον ὡς ἐρω-
τοτροπίαν πρὸς τὴν σοφίαν, ὅσοι ἐπεσήμαναν ὡς ἀρχὴν
τῆς τὴν περιέργειαν, ὅσοι τὴν ἐθεώρησαν ὡς ἀριστοκρα-
τικὴν ιδιότητα ταλαντούχων, ὅσοι τὴν εἶδον ὡς πνευμα-
τικὴν πολυτέλειαν, ὅσοι ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε προηγου-
μένως νὰ ζήσουν, «διὰ νὰ φιλοσοφήσουν». Πρὸς μεγά-
λην ἐκπληξιν τῶν ὁπαδῶν τοῦ *primum vivere* σήμερον
ἡ ἱστορία συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ *philosophari necesse est*.
Ἄλλοτε ἴσως ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐφιλο-
σόφει, ὅταν εἶχε «πρὸς τοῦτο» τὸν ἀπαραίτητον καιρόν,
σήμερον ὅμως ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι, διὰ νὰ
ἔχη πρὸς ὅ,τι δῆποτε θέλει καιρόν, πρέπει νὰ φιλοσοφή-
σῃ. Ἄνευ φιλοσοφίας οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευσαν ἐπανει-
λημμένως, ὅτι ἠμποροῦσαν νὰ «ζήσουν». Ἐὰν τὸ ἐπέτυ-
χον, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τί ἀντελαμβάνοντο ὡς φι-
λοσοφίαν. Ἐὰν ὅμως δὲν φιλοσοφήσῃ, ὁ εἰς τὸν εἰκοστὸν
αἰῶνα ἐκπρόσωπος τῆς ἱστορίας ἀποκλείεται νὰ ἐπιζήσῃ.

Τὸ ρῆμα τῆς προηγουμένης προτάσεως δὲν θέλει
οὔτε νὰ διδάξῃ οὔτε νὰ ἐκπληρωθῇ. Ἡ προφητεία αὐτὴ
ἐνσφηνοῦται ἐντὸς τῆς συνειδήσεως, ὅσων δὲν ἔχασαν
ἐκδόμη τὸ αἰσθητήριον τοῦ πνευματικοῦ πόνου. Δὲν ἐπι-
ζητεῖ λοιπὸν νὰ προλάβῃ τὰ γεγονότα, ἀλλ' εἶναι μία
συνειδήσις, ἡ ὁποία θέλει νὰ ἄρῃ τὸ κῦρὸς τῆς. Ἐκ τῆς
ἀντινομίας αὐτῆς, αὐτῆς τῆς συναισθήσεως, ἡ ὁποία θέ-
λει ν' αὐτοδιαψευσθῇ, κατάγεται σήμερον ἡ σκέψις, ὅ-
σων στρέφουν τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Σή-
μερον γεννᾶται ἐν εἶδος ἀνθρωπισμοῦ ὄχι μόνον ὡς ἐκ-
φρασις μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀσχολίας πρὸς μίαν μεγάλην ἐ-
ποχὴν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὡς τρόπος τῆς ἀναμνήσεως
τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν ἐποχὴν, ἡ ὁποία συστηματοποιεῖ
τὴν λήθην τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ὅμως ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐ-
τὸς εἶναι ὁ πυρὴν τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου καὶ ἐὰν ὁ φι-
λοσοφικὸς λόγος ἀποτελῇ τὸ πρῶτον ἱστορικὸν αἶτημα
τοῦ καιροῦ ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐξανθρωπίσεως τοῦ ἀν-

θρώπου, τούτο δὲ σημαίνει, ὅτι πρέπει ν' ἀποστηθίσω-
 μεν, ὅ,τι ἐδίδαξαν ὅσοι ἐφιλοσόφησαν ἢ νὰ ἐφαρμόσω-
 μεν, ὅ,τι προτείνουν, ὅσοι φιλοσοφοῦν, ἀλλὰ νὰ μάθωμεν
 νὰ ἐρωτῶμεν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν
 μάθῃ νὰ ἐρωτᾷ διὰ τὸν ἄνθρωπον, θὰ λησμονήσῃ τὸν ἄν-
 θρωπον. Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἄνθρωπος χάσῃ ἐκ τῆς συνειδήσεώς
 του τὸν ἄνθρωπον, κανεὶς δὲν ἐγγυᾶται διὰ τὸ μέλλον
 τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀπουσία τῆς ἐγγυήσεως,
 τὴν ὁποῖαν ἄλλοτε παρείχον τὰ πράγματα καὶ παραλλή-
 λως ἡ ἐπιδίδουσα κόπωσις τῶν γρηγορούντων, ἡ ἠθελπ-
 μένη ἀγνοία, ἡ ἐπίμονος δυσπιστία, ἡ ἐκ συστήματος ἀ-
 διαφορία, ἡ προσπάθεια ἀνευτέρως προσαρμογῆς, ἡ μει-
 διῶσα ὑποχώρησις πρὸ τοῦ βιάζοντος, ἡ πρόθυμος ἀνα-
 γνώρισις τοῦ ἐπιβαλλομένου ὡς ἀπαραιτήτου καθιστοῦν
 τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅ,τι πάντοτε ὑπῆρξεν,
 ἀλλ' ὅ,τι μόλις σήμερον εἰς ὄλην του τὴν ἔντασιν παρου-
 σιάζεται: τὸ κεφαλαιῶδες ἐρώτημα τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀντιτάσσεται πρῶτον: ἡ
 κόπωσις τῶν πνευματικῶς ταλαιπωρημένων: Πίσω εἰς ὅ,τι
 ἀναπαύει! ἐπιστροφή εἰς ὅ,τι ἀκόμη ἀντέχει! κρατηθῆ-
 τε εἰς ὅ,τι ὁδηγεῖ! ζήτω ἡ χαρὰ τῆς λήθης!, δεύτε-
 ρον: ἡ ταχύτης τῶν ἱλιγγιούντων προπορευομένων:
 Μὴ κυττάτε πίσω σας! θλάπτει, ὅ,τι καθυστερεῖ! πρὸ
 παντὸς μὴ σκέπτεσθε! ἂν μᾶς περάσουν, καθήκαμε!,
 τρίτον: ἡ ἰδεολογία τῶν πολιτικῶν διαφωτιστῶν: Ὅσοι
 δὲν μᾶς ἀκολουθοῦν, μᾶς ὑπονομεύουν! τὸ μέλλον ἀ-
 νήκει εἰς τὴν πρόοδον! ἔχομεν ἀποδείξεις διὰ τὴν νί-
 κην! προσοχὴ εἰς τὰς διατάξεις τοῦ συστήματος!

Εἰς τὴν κόπωσιν, τὸν ἱλιγγον καὶ τὴν ἰδεολογίαν ἀν-
 τιτάσσεται ὁ φιλοσοφικὸς ἀνθρωπισμὸς. Ὅταν οἱ ἄλλοι ἐ-
 ρεθίζουν τὴν πίστιν εἰς ὅ,τι ἀπὸ καιροῦ ἔχει παύσει νὰ
 τοὺς ἐνθουσιάζῃ, ὅταν ζητοῦν τὸν λήθαργον εἰς ὅ,τι
 τοὺς ἀπαλλάσσει ἐκ τῆς εὐθύνης, ὅταν συμπαρασύρῳνται,
 διὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ἐπικαιρότητα, ὅταν διασκορπίζων-
 ται διὰ νὰ κρατηθοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ αἶτημα τοῦ
 ἀνθρώπου γίνεται πνεύμων φιλοσοφικῆς ἀναπνοῆς. Ἡ φι-
 λосоφία ζῆ, ὅταν συνειδητοποιῆ τὴν ἐποχὴν τῆς, δηλαδὴ
 ἐπειδὴ ἀναπτύσσεται εἰς τὸ μέσον τοῦ «χρώμασι καὶ λειό-
 τητι» καλυπτομένου χάσματος μεταξὺ ἐκβαλλομένου καὶ
 ὀφειλομένου ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲν ἀναπαύεται, ὅταν
 οἱ ἄλλοι παύουν νὰ ἐρωτοῦν καὶ διότι δὲν συμπαρέρ-
 χεται, ὅταν οἱ ἄλλοι συνωθοῦνται εἰς τὴν καταδίωξιν τῆς
 προσωρινότητος, ἡ φιλοσοφία κρατεῖ ἐξ ὀνόματος τῆς ἐ-
 ποχῆς τῆς «ὄμματ' ἀτειρέα» πρὸ τοῦ ἀνυπερθέτου. Οὔτε
 νὰ καθυστερήσουν οὔτε νὰ διοχετεύσουν, ἀλλὰ ν' ἀπαλ-
 λάξουν τὴν ἐποχικὴν κίνησιν ἐκ τοῦ κινδύνου μιᾶς ἀπροό-
 πτου συντριβῆς ἐκ πολλῆς καὶ τυφλῆς αὐτοπεποιθήσεως
 ζητοῦν οἱ φιλοσοφοῦντες τῶν κρισίμων στιγμῶν τῆς ἱστο-
 ρίας. Ὁ φιλοσοφῶν ἄνθρωπος παρουσιάζεται τότε ὡς ὁ
 ἀνυπάκουος, τὸν ὁποῖον ἀνησυχεῖ τὸ μέλλον αὐτοῦ, ὁ
 ὁποῖος διατάζει. Εἶναι ὁ ἀνυπόδητος μεταξὺ ἐνθουσιῶν

των και απελπιζομενων οδοιπορων, ο οποιος εγκαταλειπει την οδον, δια ν' αναρριχηθη προς ενα δυσπρόσιτον οριζοντα, αντι να συνεχιση την κοινήν κατεύθυνσιν. "Αν ολοι ανησυχουν δια την εκβασιν, μονον εκεινος ομως γνωρίζει, τι σημαίνει να πατήσης με γυμνά πόδια τ' ακάθια και τους βράχους της ανωφereίας.

Η παρέκβασις του φιλοσοφούντος ανθρώπου δεν σημαίνει αδιαφορίαν δια τα ζητήματα της ιστορικῆς στιγμῆς, ἀλλὰ τὸναντίον, ὅ,τι κινεῖ τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν, εἶναι ἡ συναίσθησις τοῦ κινδύνου, μήπως ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς δίνης τῶν ἐπικαιροτήτων ποδοπατήσῃ, ὅ,τι τὸν ἀνυψώνει, ἐφ' ὅσον τὸν συγκρατεῖ, ὅ,τι τὸν ἐξανθρωπίζει, ἐφ' ὅσον τὸν ὑπερβάλλει. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ δεν ἐξαντλεῖται ἡ ἀποστολή, ἀλλ' εὕρισκεται ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ζητεῖ ν' ἀνοίξῃ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸν χῶρον τῆς αὐθυπερβάσεως, ν' ἀναπτύξῃ ἐντὸς τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας διαλεκτικούς δεσμούς μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου ὡς συγκεκριμένης παρουσίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς θεμελίου τῆς παρουσίας αὐτῆς. "Ὡστε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ ζητήσωμεν τὸ προσωπικόν μας νόημα εἰς μίαν ὁδόν, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαδίζουν οἱ εὐθυνόμενοι ἐνώπιον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον τοὺς δικαιώνει ὡς ἀνεπαναλήπτους φορεῖς τοῦ Ἀνθρώπου.

Ἡ φιλοσοφία ὀφείλει σήμερον ὄχι μόνον ν' ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὴν πνευματικὴν ταλαιπωρίαν, νὰ ἐμβαθύνῃ διὰ τῆς νέας ιστορικῆς πραγματικότητος τὰς ἐννοίας της καὶ νὰ ἐπιζήσῃ, διὰ νὰ συνεχισθῇ μία μεγάλη παράδοσις, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ἰλίγγου τῶν ἀμιλλωμένων εἰς τὸν ἐξανδραποδισμόν τῆς ἐλευθερίας νὰ διαπαιδαγωγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ μεγέθους, τὸ ὁποῖον ἐκπροσωπεῖ. Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ἡ εὐθύνη αὐτὴ δεν ἀπαιτεῖται μόνον ἐν σχέσει πρὸς ὅ,τι προϋποθέτει, ἀλλ' ἰδίως κατ' ἀναφορὰν πρὸς ὅ,τι τὴν ἀπαιτεῖ. Δεν ἔχει ἀπλῶς λογικὴν, ἀλλ' ἱστορικὴν ἐννοίαν. Εἶναι ἀπαραίτητος, ὄχι τόσον ἐπειδὴ ἡ ἔλλειψις της θὰ ἀπέκάλυπτε μίαν ἀντίφασιν, ἀλλ' ἐπειδὴ, ἐὰν ἀπουσιάσῃ, θὰ συναπουσιάσῃ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο τὸ αἶτημα τῆς εὐθύνης αὐτῆς δεν αἰσθάνονται μόνον, ὅσοι λογικῶς τὸ ἀναπτύσσουν, ἀλλ' ὅσοι δεν ἀπέκοψαν τοὺς δεσμούς των πρὸς τὸν Ἀνθρωπον. Ἐὰν «ἡ ἀνάπτυξις τῆς Τεχνικῆς», κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Einstein «μεταβάλλῃ εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὸ ἠθικόν αἶτημα εἰς ζήτημα ὑπάρξεως διὰ τὴν σημερινὴν ἐκπολιτισμένην ἀνθρωπότητα»,¹⁹ ἡ εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Ἀνθρώπου δεν ὑπάγεται μόνον εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἠθικῆς ὡς κλάδου τῆς φιλοσοφίας, δεν εἶναι διὰ τοῦτο ἀρμοδιότης μόνον τῶν φιλοσόφων, ἀλλ' ὑπόθεσις ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου. Ὡς πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία ἔκφρασις τῆς εὐθύνης ἐναντι τοῦ Ἀνθρώπου, διὰ τὸν ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ παράδειγμα. Δεν θὰ ζητήσῃ λοιπὸν τὴν εὐθύνην εἰς ὅσους τυχὸν τὴν διαθέτουν, ἀλλὰ θὰ

πρέπει ν' αναμνησθῆ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος κυοφορεῖ καὶ παρουσιάζει, διότι μόνον τότε εἶναι ἄνθρωπος, ὅταν διατηρῆ δεσμούς πρὸς ὅ,τι τὸν θεμελιώνει, ἐφ' ὅσον τὸν ὑπερβάλλει, ὅταν δὲν θέλῃ μόνον νὰ τὸν πείθουν δι' ὅ,τι τὸν συμφέρει, ἀλλ' ὅταν ὁ ἴδιος ὠριμάζῃ διὰ τὴν ἐνσάρκωσιν ἐκείνου, διὰ τὸ ὁποῖον μὲ τὴν παρουσίαν του ἐγγυᾶται.

Ἴδου λοιπὸν ποῦ ἐγκείται ἡ ἐννοια τῆς φιλοσοφικῆς εὐθύνης σήμερον: Νὰ ὠριμάσῃ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ φῶς τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου τὴν εὐθύνην διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἱστορικῆς περιόδου, τὴν ὁποῖαν διερχόμεθα, ὑφίσταται μίαν ὄντολογικὴν κρίσιν, ἐὰν κινδυνεύῃ νὰ διαλυθῆ εἰς τὰ ἔργα του, νὰ χάσῃ τὸ ἦθος του ὡς πνευματικὴ ὑπόστασις ἢ νὰ διαλυθῆ ὑπὸ τῶν ἔργων του καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐννοιάν του ὡς βιολογικὴ ὄντοτης, ἱσταται ἀντιμέτωπος τοῦ «μεγίστου μαθήματος»: Τὸ μάθημα αὐτὸ καλεῖται εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Ἀνθρώπου. Θὰ ἴμποροῦσε ἐπίσης τὸ μάθημα αὐτὸ νὰ κληθῆ «ἐξανθρωπισμὸς τῆς Τεχνικῆς» ἢ «φιλοσοφικὴ ἀγωγή». Ὅ,τι χρειάζεται σήμερον ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ συνειδήσις τῆς ἱστορικῆς του στιγμῆς: νὰ διακρίνῃ ἐντὸς τῆς συγκύσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν τὸν ἐφερέν ἢ ἐσωτερικὴ φορὰ τῶν ἰδικῶν του ἔργων, τί ἀκριβῶς σήμερον ὑπάρχει καὶ τί ἀκριβῶς ἀπουσιάζει, ποῦ ἐγκείται τὸ πραγματικόν του νόημα καὶ τί κατὰ βάθος θέλει ἐν μέσῳ ὅσων τὸν διασύρουν, διὰ νὰ τὸν ἀφήσουν εἰς τὸ ἔλεος τῆς τύχης του. Ἴσως ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε ὑπῆρξεν εἰς τὸ ἀνθρωπιστικόν της νόημα τόσον ἀναγκαῖα, ὅσον εἶναι κατὰ τὴν τρέχουσαν ὥραν τῆς ἱστορίας.

*

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν ἀφιερωματικὸν τόμον «Χάρις» διὰ τὴν 65ην ἐπέτειον τῆς ζωῆς τοῦ Κ. Βουρβέρη (Ἀθῆναι 1964, σελ. 385 - 419).

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. B. Spinoza, *Ethics pars II, def. III* (*Opera — Gebhardt*, Heidelberg 1924, Bd. II, p. 45).

2. Ἴδε John Locke, *Of human understanding*, 2 Book, ch. XXVII § 3 (*Works*, London MDCCLXXVII, v. I p. 193 κ.έ.).

3. I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft* 1. Aufl., S. 186, 2. Aufl., S. 229 (*WW Bd. III — B. Erdmann*, Berlin 1904, S. 162).

4. C. F. v. Weizsäcker, *Physique atomique et philosophie*, Paris 1944, p. 16/17.

5. Aloys Wenzl, *Metaphysik als Weg von den Grenzen der Wissenschaft an die Grenzen der Religion*, Graz 1956², S. 48.
6. Arthur March, *Mécanique ondulatoire et concept de substance* εν: «Louis de Broglie, Physicien et penseur», coll. A. George, Paris 1953, p. 110/11.
7. Arthur March, *Das neue Denken der modernen Physik*, Hamburg 1957, S. 122.
8. Bernard Bavink, *Ergebnisse und Probleme der Naturwissenschaften*, Zürich 1949², S. 211.
9. Günther Jacoby, *Allgemeine Ontologie der Wirklichkeit*, Tübingen 1955, Bd. II¹, S. 708.
10. H. Delacroix, *Les grands problèmes de la vie mentale*, Paris 1941, p. 140.
11. Πρβλ. Σπ. Δ. Κυριαζοπούλου, *Ἡ παρουσία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης*, Ἀθήναι 1963.
12. Erich Voegelin, *Wissenschaft als Aberglaube* («Wort und Wahrheit», hg. v. O. Mauer — O. Schummeister, Wien VI. Jahrg., 1951, S. 360).
13. J. Ortega y Gasset, *Weshalb wird wieder Philosophie getrieben?* (WW übers. v. H. Weyl — W. Weber, Stuttgart MCMLV, Bd. II, S. 473).
14. A. G. M. van Melsen, *Atom gestern und heute*, übers. v. C. Stoffregen, Freiburg - München 1957, S. 281, 294.
15. Karl Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München 1949, S. 129.
16. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου διὰ τὴν παροῦσαν σκέψιν Ἰδε: Σπ. Δ. Κυριαζοπούλου, *Ἐλευθερία καὶ ἀθύπερβασις*, Ἀθήναι 1962. Β' Μέρος: *Ἡ μεταφυσικὴ παρουσία τοῦ Κατ' ἐξοχήν.*
17. Συστηματικὴν ἀντιπαράθεσιν φιλοσοφίας καὶ φυσικῆς Ἰδε εἰς τὸ Γ' Μέρος τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος ἔργου: «Ἡ παρουσία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης».
18. Αἰσχύλου, *Προμηθεὺς δεσμώτου*. 473 κ.έ.
19. *Mein Weltbild*, hg. v. C. Seelig, Zürich - Stuttgart - Wien 1953², S. 59.